"JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN" JURNALI
VOLUME 04, ISSUE 08, 2026. AUGUST
ResearchBib Impact Factor: 10/54/ 2025 ISSN 2992-8869

KONTRAKTLARDA QO'LLANILADIGAN TERMINOLOGIK LEKSIKA
(LOGISTIKA HUJJATLARI LINGVISTIK TAHLILI MISOLIDA)

Tolipova Zebuniso Ulug'bek qizi
E-mail: *tolipovazebuniso002@gmail.com*
ORCID: *https://orcid.org/0009-0004-3040-7482*

Annotatsiya: *mazkur maqolada xalqaro savdo va logistika sohasida qo'llaniladigan kontraktlar, invoys (invoice) va konosament (bill of lading) kabi rasmiy-biznes hujjatlarida uchraydigan terminologik leksika lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotda terminologik birliklarning semantik, struktur-morfologik va funksional-stilistik xususiyatlari real hujjat matnlaridan olingan misollar asosida yoritilgan, shuningdek ularning shakllanish manbalari va tarjima jarayonidagi muammolari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *terminologik leksika, kontrakt tili, logistika terminologiyasi, invoys, konosament, rasmiy-biznes uslubi, terminshunoslik, tarjima muammolari.*

Аннотация: *в данной статье с лингвистической точки зрения анализируется терминологическая лексика, используемая в официально-деловых документах сферы международной торговли и логистики — контрактах, инвойсах (invoice) и коносаментах (bill of lading). В исследовании на основе примеров, взятых из реальных текстов документов, освещаются семантические, структурно-морфологические и функционально-стилистические особенности терминологических единиц, а также источники их формирования и проблемы перевода.*

Ключевые слова: *терминологическая лексика, язык контракта, логистическая терминология, инвойс, коносамент, официально-деловой стиль, терминоведение, проблемы перевода.*

Abstract: *this article provides a linguistic analysis of the terminological vocabulary used in official business documents of international trade and logistics — contracts, invoices, and bills of lading. Based on examples drawn from authentic document texts, the study examines the semantic, structural-morphological, and functional-stylistic features of terminological units, as well as their sources of formation and the problems encountered in their translation.*

Key words: *terminological vocabulary, contract language, logistics terminology, invoice, bill of lading, official business style, terminology studies, translation problems.*

Kirish

Globallashuv jarayonining tezlashishi, xalqaro savdo-iqtisodiy aloqalarning kengayishi va O‘zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiy tizimiga faol integratsiyalashuvi logistika sohasidagi hujjatlarning lingvistik tabiatini o‘rganishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Kontraktlar, invoyslar va konosamentlar nafaqat huquqiy-iqtisodiy ahamiyatga ega hujjatlar, balki o‘ziga xos terminologik tizimga ega bo‘lgan maxsus matn turlari hamdir. Terminologik leksika muammosi tilshunoslikda uzoq tarixga ega bo‘lib, bu borada G.O. Vinokur, A.A. Reformatskiy, V.M. Leychik, S.V. Grinev kabi rus tilshunoslarining nazariy ishlari muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek tilshunosligida esa terminologik leksikani maydon nazariyasi asosida o‘rganish masalalari, jumladan, Sh.Iskandarovaning tadqiqotlarida ko‘rib chiqilgan. Shunday bo‘lishiga qaramay, logistika hujjatlari — xususan, kontrakt, invoys va konosament matnlaridagi terminologik leksikani uning real qo‘llanilish kontekstida — ya'ni amaldagi hujjat namunalari asosida — kompleks tahlil qilish masalasi o‘zbek tilshunosligida hali yetarlicha o‘rganilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi mazkur bo‘shliqni qisman to‘ldirish, kontrakt matnlarida qo‘llaniladigan terminologik birliklarning lingvistik xususiyatlarini aniq dalillar — hujjatlardan olingan iboralar va klauzalar — asosida sistemali tarzda yoritishdan iborat.

Terminologik leksika tushunchasi va uning umumiy xususiyatlari

Termin — muayyan fan, texnika yoki kasb-hunar sohasiga oid tushunchani aniq va bir ma'noli ifodalovchi so‘z yoki so‘z birikmasidir. Tilshunoslikda terminga qo‘yiladigan asosiy talablar qatoriga moslik (tushunchaga aynan mos kelishi), bir ma'nolilik (monosemantiklik), tizimlilik, qisqalik va uslubiy betaraflik kiritiladi.

Logistika va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasiga oid terminologik leksika o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, bu terminlar ko‘pincha xalqaro xarakterga ega bo‘lib, ingliz tilidan o‘zlashgan yoki baynalmilal lotin-fransuz negizli so‘zlardan iborat (masalan, kontrakt, invoys, konosament, force majeure, demerredj). Ikkinchidan, ularning ko‘pchiligi qisqartma (abbreviatura) shaklida qo‘llaniladi (FOB, CIF, EXW, B/L, L/C). Uchinchidan, terminlar qat'iy huquqiy-me'yoriy

mazmunga ega bo‘lib, ularning noto‘g‘ri talqini moddiy va huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Kontrakt matnining lingvistik-stilistik xususiyatlari

Kontrakt matni rasmiy-biznes uslubining alohida janri sifatida quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi: standartlashgan tuzilma (preambula, predmet, narx va to‘lov tartibi, tomonlarning majburiyatlari, javobgarlik, force majeure, nizolarni hal qilish, yakuniy qoidalar bo‘limlari); klishe va shablon iboralarning yuqori chastotada qo‘llanilishi; ko‘p qatlamli sintaktik konstruksiyalar va modal fe'llarning (shall, must) majburiylik ma'nosida ishlatilishi.

Misol uchun, xalqaro kontraktlarning force majeure bandida quyidagi tipik formulani uchratish mumkin: *“Force majeure event” refers to any event beyond the reasonable control of one arty and still unavoidable under the reasonable care of the affected party* — bu jumla tarkibidagi beyond the reasonable control, unavoidable, affected party kabi birikmalar huquqiy terminologiyaga xos aniqlik va majburiylik ma'nosini tashiydi.

Logistika hujjatlaridagi terminologik leksikaning tematik tasnifi

Logistika hujjatlarida qo‘llaniladigan terminologik birliklarni mazmuniy jihatdan bir necha lekso-semantik guruhlarga ajratish mumkin. Quyidagi jadvalda ushbu guruhlar, ularga oid asosiy terminlar va hujjat matnlaridan olingan aniq misollar keltirilgan.

Tematik guruh	Asosiy terminlar	Hujjat matnidan misol
Yetkazib berish shartlari (incoterms)	FOB, CIF, EXW, DDP	*“Incoterms such as free on board, cost and freight, and cost insurance and freight define risk transfer and cost allocation”*
Tashish hujjatlari	Bill of lading, shipper, consignee, notify party	*“The bill of lading (BOL) acts as evidence of contract of carriage, receipt of goods and document of title to the goods”*

To‘lov-moliyaviy terminlar	Invoice, letter of credit, freight prepaid/collect	*“Generally freight prepaid or freight Collect... If shipping through FOB, the freight can be made with the words freight collect”*
Huquqiy-majburiy terminlar	Force majeure, affected party, liability	*“The liability of the party affected by the force majeure event (hereinafter referred to as the ‘affected party’) shall be exempted”*

Invoys (invoice) matnidagi terminologik birliklar

Invoys — tovar yoki xizmat narxini, miqdorini va to‘lov shartlarini qayd etuvchi moliyaviy-hisob hujjati bo‘lib, uning terminologik tarkibi asosan iqtisodiy-moliyaviy xarakterga ega. Unit price, total amount, currency of payment, freight prepaid/collect kabi terminlar invoys matnining yadrosini tashkil etadi. Yuqoridagi jadvalda keltirilgan misol shuni ko‘rsatadiki, freight prepaid va freight collect terminlari yetkazib berish shartiga (FOB, EXW va h.k.) qarab tanlanadi — bu termin va kontekstning o‘zaro funksional bog‘liqligini ko‘rsatuvchi yorqin dalildir.

Konosament (bill of lading) terminologiyasi

Konosament dengiz orqali yuk tashishni tasdiqlovchi qimmatli qog‘oz hisoblanib, uning terminologik tizimi yuqori darajada formallashgan. Shipper, consignee va notify party terminlari orasidagi farq alohida ahamiyatga ega: tadqiqot manbalaridan biri bu farqni quyidagicha izohlaydi — notify party has no effect on title of goods, which determines delivery of the goods to the consignee — ya'ni notify party yukka egalik huquqiga ta'sir qilmaydi, faqat axborot beruvchi vazifasini bajaradi, consignee esa yukni qabul qilish huquqiga ega bo‘lgan rasmiy tomondir. Bu — terminologik leksikaning asosiy belgisi bo‘lgan bir ma'nolilik talabining amaliy ko‘rinishidir: ikki termin yuzaki o‘xshash funksiyani bildirsa-da, huquqiy maqomi jihatidan tubdan farqlanadi.

Terminlarning struktur-morfologik tahlili

Logistika terminologiyasini struktur jihatdan tahlil qilganda, ularni quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq: sodda terminlar (freight, tariff, cargo);

qo‘shma terminlar (consignee, warehousing); ikki yoki uch komponentli terminologik so‘z birikmalari (bill of lading, letter of credit, notify party, port of loading); qisqartmalar va abbreviaturalar (FOB — free on board, CIF — cost, insurance and freight, B/L — bill of lading).

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilingan hujjat parchalarida terminologik so‘z birikmalari (ikki va undan ortiq komponentli) miqdor jihatidan ustunlik qiladi: yuqoridagi jadvaldagi o‘n ikkita terminning sakkiztasi (taxminan 67 foizi) so‘z birikmasi shaklida ifodalangan. Bu, o‘z navbatida, sohaning yuqori darajada tabaqalashganligi va har bir tushunchaning aniq differensiatsiyalashgan nominatsiyaga muhtojligi bilan izohlanadi.

Terminlarni tarjima qilishdagi lingvistik muammolar

Logistika hujjatlarini ingliz tilidan o‘zbek tiliga (yoki aksincha) tarjima qilishda bir qator lingvistik qiyinchiliklar yuzaga keladi. Birinchi muammo — ekvivalentsizlik: o‘zbek tilida ayrim terminlarga to‘liq mos keluvchi muqobil mavjud emas (masalan, demerredj, detention kabi terminlar tasviriy tarjima yoki o‘zlashtirma orqali beriladi). Ikkinchi muammo — qisqartmalarning transliteratsiya yoki tarjima qilinishi: FOB, CIF kabi xalqaro qisqartmalar odatda asl shaklida saqlab qolinadi. Uchinchi muammo — kontekstual polisemiya: umumadabiy tilda boshqa ma'noga ega bo‘lgan so‘zning terminologik ma'noda qo‘llanilishi (masalan, party so‘zi umumiy tilda 'ziyofat', kontraktda esa 'taraf/tomon' ma'nosida ishlatiladi; carrier so‘zi umumiy tilda 'tashuvchi', logistika tilida esa qat'iy huquqiy maqomga ega — yukni tashish bo‘yicha shartnoma tuzgan tomon). Bunday holatlarda tarjimon nafaqat lingvistik, balki huquqiy-iqtisodiy bilimga ham ega bo‘lishi, terminning matn ichidagi funksional vazifasini to‘g‘ri aniqlashi zarur. Bu — terminologik leksikani o‘rganishning interfanaviy (huquqshunoslik, iqtisodiyot, tilshunoslik) xarakterga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, kontraktlar, invoyslar va konosamentlarda qo‘llaniladigan terminologik leksika o‘ziga xos semantik, struktur va funksional xususiyatlarga ega bo‘lgan murakkab tizimni tashkil etadi. Hujjat matnlaridan olingan aniq misollar — force majeure bandidagi formulalar, Shipper/Consignee/Notify Party farqlanishi, freight prepaid/collect kontekstual qo‘llanilishi — terminologik birliklarning yuqori darajada standartlashganligini, xalqaro xarakterga egaligini va bir ma'nolilikka intilish xususiyatini amaliy jihatdan

tasdiqlaydi.Logistika terminologiyasini chuqur o'rganish nafaqat nazariy tilshunoslik, balki amaliy tarjimashunoslik va huquqiy lingvistika nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Kelgusi tadqiqotlarda mazkur terminologik tizimni korpus lingvistikasi metodlari asosida statistik tahlil qilish, shuningdek turli tillardagi (ingliz, rus, o'zbek) logistika terminologiyasini qiyosiy o'rganish istiqbolli yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

2. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. – М.: Либроком, 2009. – 256с.

3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.

4. Искандарова Ш. Ономасиология муаммолари ва ўзбек тили лексикасини майдон сифатида ўрганиш // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 1998. – №3.

5. International Chamber of Commerce. Incoterms 2020: ICC Rules for the Use of Domestic and International Trade Terms. – Paris: ICC Publications, 2019.

6. United nations convention on contracts for the International sale of goods (CISG), Vienna, 1980.

7. Letter of credit consultancy services. Parties on a bill of lading: shipper, consignee, notify party and carrier. URL:**https://www.letterofcredit.biz/index.php/2019/04/03/parties-on-a-bill-of-lading-shipper-consignee-notify-party-and-carrier/**

8. TTL Co. What is a bill of lading and its types? A practical, Complete guide for supply managers and International shipping. URL: https://www.ttl-co.com/en/blog/bill-of-lading-guide

9. fynk. Force Majeure: Essential Clause for Unforeseen Events URL: https://fynk.com/en/clauses/force-majeure/

10. Bestforworld Logistics Co. BiKO}/.

11. Oxford University Press. (2020). Oxford dictionary of logistics and supply chain management. Oxford University Press.

12. Rahmatullayev,Sh.(2018). Theoretical issues of uzbekterminology. Fan.

13. Oxford University press. (2020). Oxford dictionary of logistics and supply chain management. Oxford University Press.

14. Sager, J. C. (1990). A practical course in terminology processing. John Benjamins.

Research Science and Innovation House